

ЧЕРИКЧИЕВА ГУЛМИРА МЕЙМАНБЕКОВНАНЫН
«ОРТО МЕКТЕПТИН КЫРГЫЗ ТИЛИ САБАГЫНЫН
НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН ЖОГОРУЛАТУУНУН МЕТОДИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ» деген темадагы диссертациялык ишине пикир

Диссертациялык иш үч бөлүмдөн, тыянактардан, изилдөөнүн жалпы жыйынтыктарынан, практикалык сунуштардан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Талкууланып жаткан иш актуалдуу. Себеби, диссертант кыргыз тилин окутуу, деги эле окуу процессинде сабак өтүүдө бир катар карама-каршылыктарды санап чыгып, аларды жоюу аркылуу кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун арттыруунун шарттарын жана ык-жолдорун аныктоону негизги маселе деп санап, изилдөө ишинин актуалдуулугун төмөнкүдөй жагдайлар менен түшүндүрөт: 1) Кыргыз тили сабагы илимий-теориялык жактан кыйла иштелип, көптөгөн тажрыйбалар топтолсо да, сабакта коюлган максаттар толук ишке ашпай, кыргыз тили сабагы мектептеги предметтердин ичинен кызыксыз сабактардын катарында калып келет; 2) Кыргыз тилин окутуунун методикасы азыркы суроо-талаптарга жооп бергендей ондогон илимий эмгектер жаралса да, кыргыз тили боюнча өтүлүүчү сабак өзүнчө изилдөөнүн, диссертациялык иштин темасы катары иштелбей келет; 3) Мектептер, кыргыз тили жана адабияты кабинеттери заманбап жабдыктар, каражаттар менен жабдылып, кыргыз тили боюнча сабакты уюштуруп, өткөрүүгө кыйла жакшы шарттар түзүлгөндүгүнө карабастан, кыргыз тил сабагынын натыйжалары али да төмөн бойдон калып келет ж.б.

I бап **«Кыргыз тили сабагында коюлуп жаткан азыркы дидактикалык талаптар»** деп аталып, ал беш бөлүмчө менен ачылган. «Азыркы кыргыз тили сабагынын максаттары жана анын натыйжалуулугуна коюлуучу дидактикалык талаптар» (1.1.); «Кыргыз тили сабагына коюлуп жаткан азыркы жалпы жана негизги милдеттер, аларды ишке ашыруунун жолдору» (1.2.); «Азыркы кыргыз тили сабагынын методикалык мазмуну жөнүндө» (1.3.); «Кыргыз тили сабагын уюштуруп, өткөрүүгө карата мугалимге коюлуп жаткан азыркы талаптар» (1.4.); «Кыргыз тили мугалиминин маданий компетенттүүлүгү жөнүндө» (1.5.). Аталган бөлүмдөрдүн бардыгы илимий жана практикалык жактан далилдерди келтирүү

менен кеңири ачылган. Алсак, кыргыз тили – эгемендүү КРнын улуттук жана мамлекеттик тили деген өзгөчө макамга ээ болуу менен бирге тилибизге өтө чоң жоопкерчилик арткандыгы, ал жоопкерчилик – республиканын аймагында жашаган ар бир жаран, чоңу-кичинеси, жынысына карабай, башка улуттун өкүлдөрү да тилди үйрөнүп, тиешелүү деңгээлде кыргыз тилинде сүйлөшү керектиги тууралуу сөз кылган. Ал эми ошол жоопкерчиликти ишке ашыруунун алгачкы кадамы – тилди окуп-үйрөнүү бала бакчада, мектепте башталышы мыйзам ченемдүү көрүнүш экендигин эскерткен. Кыргыз тили сабагын мыкты деңгээлде окутуу эң башкы маселе болуу менен катар так максаттарды коюп, аларды ишке ашыруу өтө жоопкерчилик менен ишке ашышы керек экендигин жана аны көзөмөлдөө билим берүү министрлиги, билим берүү мекемелерине жүктөлөп, окутуунун натыйжалуулугун арттыруу башкы планга чыгуу керек экендигин айтат.

Диссертант изилдөө ишинин бул бөлүмүндө окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн орто мектептердин жана гимназиялардын 5-11-класстары үчүн түзүлгөн программасына кайрылып, андагы кыргыз тилин окутуу жөнүндө максатты жетекчиликке алып, максатты ишке ашырууда кыргыз тил сабагынын натыйжалуулугун арттыруу, натыйжалуу сабакка коюлуучу талаптар, сабактын мүнөздөмөсү, сабактын деңгээлдери тууралуу сөз кылган. Сабак натыйжалуу болуу үчүн окуучу окуп жаткан мектептин сабак берүүгө карата кадамдары өзгөчө жаңы кадамдар менен коштолуп, мугалимден да жаңычылдык талап кылынаары тууралуу айтып, сабактын натыйжалуулугу мугалимдин чыныгы мугалимдик позициясы, чеберчилиги жана билиминен көз каранды экендигин эскертет. Ошондой эле, кыргыз тилин талапка ылайык окутууну турмушка ашыруу үчүн ченемдик документтерде белгиленген милдеттер тууралуу толук маалыматка ээ болуу зарылдыгына токтолгон.

Баса белгилей кетүүчү жагдай, кыргыз тили сабагынын максаттарына ылайык, –сабактын билим берүүчүлүк максатын ишке ашыруудагы милдеттер; –кыргыз тили сабагынын тарбиялык максатын ишке ашыруудагы негизги милдеттер; –кыргыз тили сабагынын өнүктүрүүчүлүк максатын ишке ашыруудагы негизги милдеттер тууралуу кеп кылып, аларды маркерлер (“∞-“, “☀”) аркылуу мыкты бере алган.

Окутуу ишин уюштуруу - “жөнөкөйдөн – татаалга” деген принципке таянылган негизги иш аракеттин болушу талап кылынаарын айтып, окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн орто мектептердин, лицей жана гимназиялардын 6-класстары үчүн Кыргыз тили окуу китебиндеги грамматикалык темалардын берилишине токтолуп, эмнени окутуш керек деген? суроонун айланасында кеңири сөз кылат. Окутууда кандай ыкмалар колдонулуп, мугалимдердин кандай компетенттүүлүккө ээ болуусу, мугалим үчүн жаш муунду окуутуп-тарбиялоо – өзүнүн адамкерчилигинин алдында да, мекенинин алдында да, коом алдында да өтө оор милдет, чоң жоопкерчилик экендиги; мугалим ар бир окуучунун ичиндеги потенциалын ойготуп, алардын мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууга жардам берүүчү экендиги тууралуу да өз пикирин билдирген.

II бапта «Кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун жогорулатуунун методикалык шарттары боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталып, төмөндөгүдөй үч бөлүмчө аркылуу ачылган. “Илимий изилдөөнүн материалдары”, “Илимий изилдөөнүн методдору”, Педагогикалык-эксперименттик иш-аракеттердин жүрүшү жана анын жыйынтыктары”. Эксперименттик изилдөө үч этапта: аныктоочу, жыйынтыктоочу жана текшерүүчү этап менен ишке ашырылган. Аталган эксперименттер 2015-2023-жылдарды кучагына алып, эксперименттик база катары – Чүй районундагы Чүй айылынын В.Ф.Марков атындагы №1 орто мектеби; Чүй районундагы Чүй айылынын С.Ибраимов атындагы №2 орто мектеби; Чүй районундагы Искра айылынын орто мектеби; Чүй районундагы Чоң-Жар айылындагы Ж.Токторбаев атындагы толук эмес орто мектеби; Чүй районундагы Сайлык айылынын Д.Сооронбай уулу атындагы орто мектеби; Чүй районундагы Кош-Коргон айылынын Т.Каракеев атындагы орто мектеби; Чүй районундагы Садовое айылынын И.Үкүев атындагы орто мектептери алынган.

Педагогикалык эксперимент өткөрүүдө диссертант изилденип жаткан теманын теориялык жана методикалык жактан иштелишин максат кылып, анын практикадагы ал-абалын, кемчиликтерин аныктоо үчүн бир катар дидактикалык талаптарды сактоо менен иш алып барган. Белгилей кетүүчү жагдай, диссертант эксперименттик изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча анализди пайыздык

көрсөткүчтөр жана таблицалар менен берет. Изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары так жана туура аныкталып, чыгарылган тыянактар максаттуу.

III бап «Азыркы кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун жогорулатуунун методикалык шарттары» деп аталып, «Кыргыз тили сабагында натыйжалуулукка жетишүүнүн каражаттары жана технологиялары», «Сабактын стратегиясын аныктап алуу – кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун арттыруунун дидактикалык шарты», «Билим берүүнүн жаңы парадигмаларын кыргыз тили сабагында колдонуу маселеси», «Кыргыз тили сабагында окуучулардын билим алуу көндүмдөрүн калыптандыруунун мазмуну», «Кыргыз тилин башка предметтер менен интеграциялап окутуу – сабактын натыйжалуулугун арттыруунун шарты катары», «Кыргыз тилин натыйжалуу окутуунун модели жана аны жүзөгө ашыруу технологиялары» деген алты бөлүмчөдө кеңири ачылып берилген. Мында жалпы эле сабак деген эмне? деген суроонун айланасында ой жүгүртүп, “сабак” деген негизги сөздү талдап, тилдин негизин эмне түзөөрүн, ошондой эле, “окутуу-билим-илим” аттуу үчилтиктин натыйжалуулугуна жетүүдөгү билим берүү, окуу китептеринде грамматикалык маалыматтардын берилишин талкуулаган.

Эң негизгиси – натыйжалуу сабак, ал сабактын дидактикалык белгилери, критерийлери, деңгээлдери, натыйжалуулукка жетүүнүн каражаттары, ыкмалары, методдору, технологиялары, натыйжалуу сабактын модели тууралуу маалымат берген. Ошону менен катар, кыргыз тили сабагынын стратегиясын аныктап, ишке ашырууга аракет кылууда окутуунун инсанга багытталган билим берүүнүн жаңы, жигердүү, перспективдүү үлгүлөрү, мисалдары жөнүндө, окутуу процессин алып баруудагы мугалимдин башкы вазийпасы тууралуу баяндап, кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун арттыруунун негизги методикалык талабы, ал талаптар аркылуу кыргыз тили сабагын уюштуруу жана өткөрүү эмнелерге негизделиши зарыл экендигине жоопторду берип, салттуу сабак менен инсанга багыттап уюштурулган сабакты салыштырат.

Интеграция терминин ачыктап, предметтер аралык интеграция, ошондой эле педагогикадагы окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн бүтүндүгүн түзгөн интеграция каражаты түшүнүгүн берген. Ошондой эле, билим берүүдөгү интеграциянын

башкы максаты – окуучулардын дүйнө таанымын калыптандыруу боюнча сөз кылган.

Кыргыз тилин интеграциялоо аркылуу окутуу, бириктирилген сабактардын натыйжасы катары окуучунун окуп жаткан башка предметтерди өздөштүрүүдөн алган баалуулуктардын эске алуу, интеграциялоонун деңгээлдери, бүгүнкү күндө окутуу процессинде колдонулуп жаткан заманбап технологиялар, аларды колдонуудагы билим берүүгө жаңы түр (модернизация) берүү жөнүндө айткан. Долбоорлоо, педагогикалык оюн технологиялары аркылуу сабактын натыйжалуулугун жогорулатаары, окуу менен катар эле мында окуучулар эмгекке да тарбияланаары жөнүндө абдан жакшы маселелер каралган.

Мына ушулар менен катар бир нече сунуштарды айта кетели.

СУНУШТАР:

1. Изилдөөнүн (диссертацияда да, авторефератта да) жасалгаланышында, басылышында (оформление) бир катар техникалык жактан оңдой турган т.а., абзац, сүйлөмдөрдүн аттап кеткен жерлери бар.
2. Диссертациялык иштин акырында сабактардын үлгүлөрү, моделдери өзүнчө тиркемеге берсеңиз жакшы болмок.
3. Изилдөөңүздүн негизинде монография жарык көрсө көптөгөн изилдөөчүлөргө, орто мектептин кыргыз тили жана адабияты мугалимдерине, мектепке чейинки мекемелердин кызматкерлерине, ал гана эмес, орто жана жогорку окуу жайларынын кыргыз тили сабагынан берген окутуучуларына чоң жардам болоору шексиз.

Албетте, бул айтылган сунуштар изилдөө ишинин мазмунуна шек келтирбейт. Сабактын натыйжалуулугун арттырууга байланыштуу илимий-теориялык, методикалык эмгектер толук талдоого алынган, иштелип чыккан ымалар системага салынган. Изилдөөнүн жалпы мазмуну жана изденүүчү тарабынан жарыяланган макалалардын топтому иштин жакшы, сапаттуу жүргүзүлгөндүгүнөн кабар берип турат, практикалык мааниси жогору.

Г.М.Черикчиеванын «Орто мектептин кыргыз тили сабагынын натыйжалуулугун жогорулатуунун методикалык шарттары» 13.00.02. – окутуу жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча аткарылган диссертациялык иши КР УАКтын талаптарына туура келет жана автору педагогика илимдеринин кандидаты деген даражаны алууга татыктуу. Коргоого сунуш кыламын.

Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия
Славян университетинин Кыргыз тили
кафедрасынын доценти,
педагогика илимдеринин кандидаты *Ч. Карамендеева* Ч.Ж.

Кадрлар бөлүмүнүн башчысы

А.А.Ор

Дата поступления
отзыва в ДС Д 13.23.673
16.01.2025г

У. и.ср. *О. Омурбаева*

